

Inhoud

Inleiding	7
<i>door Casper Thomas</i>	
1. 1949 – Simone de Beauvoir, <i>Le deuxième sexe</i>	17
<i>door Niña Weijers</i>	
2. 1961 – Frantz Fanon, <i>Les damnés de la terre</i>	27
<i>door Hassan Bahara</i>	
3. 1961 – Michel Foucault, <i>Folie et déraison</i>	35
<i>door Marijn Kruk</i>	
4. 1962 – Rachel Carson, <i>Silent Spring</i>	45
<i>door Jelmer Mommers</i>	
5. 1963 – Betty Friedan, <i>The Feminine Mystique</i>	53
<i>door Marja Prujs</i>	
6. 1963 – Hannah Arendt, <i>Eichmann in Jerusalem</i>	61
<i>door Xandra Schutte</i>	
7. 1964 – Herbert Marcuse, <i>One-Dimensional Man</i>	73
<i>door Casper Thomas</i>	
8. 1976 – Richard Dawkins, <i>The Selfish Gene</i>	81
<i>door Casper Thomas</i>	
9. 1978 – Edward Said, <i>Orientalism</i>	89
<i>door Xandra Schutte</i>	

10. 1979 – Christopher Lasch, <i>The Culture of Narcissism</i> door Henri Beunders	97
11. 1980 – Milton & Rose Friedman, <i>Free to Choose</i> door Koen Haegens	115
12. 1985 – Neil Postman, <i>Amusing Ourselves to Death</i> door Joost de Vries	125
13. 1991 – Naomi Wolf, <i>The Beauty Myth</i> door Margreet Fogteloo	137
14. 1992 – Francis Fukuyama, <i>The End of History and The Last Man</i> door Casper Thomas	147
15. 1996 – Samuel Huntington, <i>The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order</i> door Rutger van der Hoeven en Casper Thomas	161
16. 1999 – Thomas Friedman, <i>The Lexus and the Olive Tree</i> door Chris van der Heijden	169
17. 1999 – Naomi Klein, <i>No Logo</i> door Joost de Vries	177
18. 2000 – Robert Putnam, <i>Bowling Alone</i> door Aukje van Roessel	185
19. 2004 – James Surowiecki, <i>The Wisdom of Crowds</i> door Casper Thomas	195
20. 2006 – William Easterly, <i>The White Man's Burden</i> door Rutger van der Hoeven	203

Inleiding

door Casper Thomas

Wat is een tijdgeest? Om die vraag te beantwoorden kun je formele definities opzoeken. Die komen neer op algemene omschrijvingen van een verzameling opvattingen en idealen die op een bepaald moment populair zijn en onze blik op de wereld bepalen. Erg veel verder kom je daarmee niet. Een tijdgeest is typisch iets wat zich moeilijk laat vatten, zoals het woord 'geest' eigenlijk al aangeeft. Je kunt hem voelen, als je er middenin zit. Soms openbaart de tijdgeest zich in het publieke debat, vaak als reactie op belangrijke gebeurtenissen. Denk aan het uiteenvallen van de Sovjet-Unie, dat werd aangegrepen om de overwinning van het kapitalisme uit te roepen. Of neem de aanslagen op het Franse satirische *weekblad Charlie Hebdo* in januari 2015. Toen ging het debat over de vrijheid van meningsuiting, en de grenzen daarvan. En soms is er plotseling een auteur die op het toneel verschijnt en de tijdgeest bij de horens vat in een boek waar blijvend over wordt nagepraat.

De twintig boeken die ons denken veranderden is een poging om de wispelturige tijdgeest te vangen. In twintig essays, geschreven door redacteurs en medewerkers van *De Groene Amsterdammer*, worden de grote onderwerpen verkend waar de samenleving de afgelopen decennia over discussieerde. Uitgangspunt zijn eigentijdse intellectuele klassiekers, de boeken die nieuwe debatten uitlokten, geijkte denkbeelden omverkegelden en nog altijd een ijkpunt van het denken vormen. Twintig belangrijke boeken die een blijvende invloed hebben op hoe we de wereld duiden.

Dit boek werd mede geïnspireerd door Thomas Piketty, de Franse econoom waarover iedereen sprak in 2014 nadat diens lijvige *Le capital au XXIe siècle* in Engelse vertaling was verschenen. Ineens werd het maatschappelijke debat gedomineerd door het thema ongelijkheid. Piketty toonde met een indrukwekkende hoeveelheid cijfers aan dat Europa en de VS hard op weg zijn een type samenleving te worden zoals we dat kennen uit de negentiende eeuw: een extreem rijke bovenlaag die nagenoeg al het kapitaal in eigendom heeft, en een grote klasse sappellende bezitlozen daaronder.

Ook tijdens de wekelijkse redactievergadering van *De Groene Amsterdammer* hadden we het over de Franse stereconoom. *De Groene* had zich al vroeg in het Piketty-debat gestort. We hadden het eerste grote interview in de Nederlandse pers met hem afgenomen, op zijn bescheiden werkkamer op de universiteitscampus in het zuiden van Parijs. We hadden het ontstaan van de hype in kaart gebracht, het boek uitgebreid besproken. Toch bleven we met een grote vraag zitten: hoe kan het dat een auteur in één keer zo veel aandacht krijgt? Piketty was niet de eerste die wees op een groeiende vermogensongelijkheid. De data die hij gebruikte, waren ook door anderen bestudeerd. Bovendien lag zijn originele werk in het Frans al een jaar in de winkel, zonder dat het buiten een klein kringetje werd opgemerkt.

Met deze gedachten keken we tijdens de redactievergadering terug in de tijd, op zoek naar vergelijkbare stormachtige successen. Van welke auteurs weet iedereen nog steeds met welk groot idee hun naam verbonden is? Uit een omvangrijke longlist kozen we uiteindelijk de titels die in *De twintig boeken die ons denken veranderden* aan bod komen. Doorslaggevend criterium was of het boek een onderwerp op de agenda zette waarmee het grote publiek tot dan toe

vrijwel onbekend was. Het moesten boeken zijn die het denken in een nieuwe richting stuurden. Op deze manier vormen de hoofdstukken in dit boek een staalkaart van de grote vraagstukken, zoals globalisering, milieuproblematiek, de postkoloniale wereld, feminisme en kapitalisme.

Maar dat er sprekende voorbeelden worden gekozen verklaart nog niet waarom een bepaald boek de geschiedenis in gaat als invloedrijke *everseller*. Een begin van een antwoord op de vraag waarom dat zo gaat, is wellicht te vinden in *The Wisdom of Crowds* van James Surowiecki, waar *De twintig boeken die ons denken veranderden* een hoofdstuk aan wijdt. Surowiecki laat zien hoe succes zichzelf versterkt. Hij haalt een onderzoek aan van Stanley Milgram, die bekend is van zijn proeven waarbij hij mensen elektrische schokken aan een ander liet toedienen. Milgram zette een man op de hoek van een straat en liet hem naar de lucht staren. Een deel van de voorbijgangers stopte om ook naar boven te kijken. Vervolgens zette Milgram vijf luchtstaarders neer. Toen stopten er vier keer zo veel voorbijgangers. Bij vijftien luchtstaarders stopte de helft van de mensen om ook naar de lege lucht te kijken, in de verwachting dat daar iets te zien was. ‘Sociaal bewijs’ noemt Surowiecki het. Individuen gaan ervan uit dat hoe meer mensen naar de lucht staren, des te groter de kans is dat daar wat interessants is te zien.

Met succesvolle boeken gebeurt iets vergelijkbaars. In het begin zijn er een paar enthousiaste lezers die een kleine groep aansteken. En hoe meer pleitbezorgers een boek heeft, hoe groter het rumoer om de titel wordt. Als zo veel mensen het lezen, dan moet het wel interessante inzichten bevatten. Boekhandels en uitgeverijen spelen tegenwoordig handig in op deze groepsdynamiek door te vermelden hoeveel drukken een boek al heeft gehad of door de titel als een publieksfavoriet op een duidelijk zichtbare plek uit

te stallen (ik trof een dikke stapel Piketty's aan op Schiphol, tussen de *chicklit*, thrillers en andere vakantieliteratuur). Op die manier wordt succes bijna een *selffulfilling prophecy*. Het grote verschil met Milgrams experiment is natuurlijk dat de boeken die hier aan bod komen wel degelijk zeer belangrijke inhoud bevatten. Milgram liet zijn proefpersonen expres naar een lege lucht kijken, om zeker te weten dat hij kopieergedrag waarnam en dat voorbijgangers niet stopten omdat er werkelijk iets gebeurde daarboven. Naar de werken in *De twintig boeken die ons denken veranderden* keek iedereen juist omdat er prikkelende ideeën in te vinden waren.

Dat wil niet zeggen dat deze auteurs automatisch ook de enige waren die dat specifieke nieuwe perspectief boden. Soms waren ze zelfs niet eens de eerste. Wat deze boeken gemeen hebben, is dat ze het juiste geluid vertegenwoordigden op het juiste moment. Ze staan op de driesprong waar verschillende dingen samenkomen: een schuivende tijdgeest, een scherpe denker die aanvoelt wat de grote vragen van het moment zijn, en een hongerig publiek op zoek naar nieuwe inzichten. Het zijn boeken die onze ogen openden voor een probleem waar we tot dan toe geen aandacht voor hadden, of juist een volledig nieuwe blik boden op datgene wat de wereld bezighield. En door dat te doen werden de boeken zelf ook gebeurtenissen, en hun schrijvers beroemd.

Soms kleeft er ook het gevaar van oppervlakkige oordeelsvorming aan een succesvol boek. Van Francis Fukuyama weet bijna iedereen dat bij die naam de woorden 'the end of history' horen. Wat minder mensen weten, is dat zijn beroemde boek ook nog een ondertitel had ('the last man') en dat het oorspronkelijke essay waarop hij zijn boek baseerde een vraagteken in de titel had. Ja, Fukuyama voorspelde

dat de hele wereld langzaam een grote liberale democratie zou worden. Maar hij schreef ook dat deze laatste fase in de politieke wereldgeschiedenis iets fundamenteel onbevredigends zou hebben. Liberale democratie met haar gelijkheid voor allen nodigt niet uit om voor te strijden en zuigt de passie uit de mens weg, meende hij. 'Bestaat het gevaar dat we aan de ene kant gelukkig zijn, maar tegelijk ontevreden, en daarom bereid om de wereld terug de geschiedenis in te slepen, met alle oorlog, onrecht en revolutie?', zo eindigt Fukuyama zijn boek. Het is een vraag die onverminderd relevant is.

Precies daarom is het goed om nog eens terug te gaan naar de vormende boeken van dit tijdsgewricht. Veel mensen kennen belangrijke titels uit het recente verleden vagelijk. Een deel van hen heeft ze thuis op de plank staan. Weer een deel daarvan heeft ze ook daadwerkelijk gelezen. *De twintig boeken die ons denken veranderden* is een aansporing om de beeldbepalende titels (alsnog) te lezen. Tegelijk is dit boek een afsnijweggetje om in ieder geval te kunnen meepraten als uw belezen gesprekspartner met zijn boekenkennis zwaait.

Op deze manier terugblikken in de tijd is, kortom, meer dan een historische exercitie, bedoeld om nog eens te kijken over welke boeken de afgelopen decennia vurig werd gepraat. Het gaat eerder om de ontdekking hoe onze huidige kijk op grote maatschappelijke problemen is gevormd. Vaak zijn onze vaste aannames van nu terug te voeren op de auteurs die zich voor het eerst op een onderwerp stortten. Zo maakt de milieubeweging nog altijd gebruik van het schrikbeeld van kaalgeslagen bosgronden, lege oceanen en verdwenen ijskappen. Die beeldtaal is te herleiden tot *Silent Spring* van Rachel Carson. Deze Amerikaanse biologe waarschuwde voor

de verwoestende werking van de chemische industrie op de natuur. Ze schreef over een lieflijk stadje waar alles groeide en bloeide totdat een ‘regen van dood’ daar een einde aan maakte.

Op vergelijkbare wijze klinkt Hannah Arendt door in de huidige debatten over oorlogsmisdadigers. Het is gemakkelijk om hen weg te zetten als ‘het kwaad’. Maar juist door op zo’n manier over gruwelijkheden te praten, plaats je ze buiten de wereld van het menselijk handelen. Deze discussie loopt langs de lijnen die terug te vinden zijn in Arendts *Eichmann in Jerusalem*. Dat boek bevat Arendts verslag van het proces tegen de nazi Adolf Eichmann, een van de belangrijkste uitvoerders van de Holocaust. Wat Arendt verbaasde, was dat er geen monster in het beklagdenbankje stond, maar een bebrilde ambtenaar die zich verschool achter het argument dat hij simpelweg zijn werk deed. Arendts boek was het beginpunt van een permanente discussie over hoe ‘normaal’ oorlogsmisdadigers zijn.

Achteraf wordt een tijdgeest meestal gereduceerd tot een paar steekwoorden. De grijze jaren vijftig, de roerige jaren zestig, de neoliberale jaren tachtig. Die clichés verdiepen, ook daar gaat het om in *De twintig boeken die ons denken veranderden*. Ja, aan de naoorlogse jaren van de twintigste eeuw kleeft een imago van orde en truttigheid. Maar het was ook de tijd waarin Simone de Beauvoir de ondergeschikte positie van de vrouw aankaartte met *Le deuxième sexe* – en wees op de medeplichtigheid van de vrouw zelf daarin. Sommige titels uit de jaren zestig die in dit boek aan bod komen, tonen inderdaad de radicale kant van dit decennium. Maar de jaren zestig leverden ook boeken op waarvan de boodschap weliswaar revolutionair was, maar die in aard en toon juist uiterst behoedzaam en analytisch

zijn. *Folie et déraison* van Michel Foucault is daarvan een voorbeeld.

Het kiezen van twintig intellectuele mijlpalen brengt onvermijdelijk beperkingen met zich mee. Allereerst in tijd. Wij kozen ervoor om ons te beperken tot de boeken die in de afgelopen halve eeuw geschreven zijn. Na de Tweede Wereldoorlog is ons beginpunt, met *Le deuxième sexe* uit 1949 als oudste titel. Natuurlijk wordt onze blik op de wereld ook gevormd door denkers en boeken die veel ouder zijn, maar hier gaat het om inzicht in ons eigentijdse publieke debat. 'Periodes in de geschiedenis breken niet netjes af, zoals een stuk glas, maar ze rafelen, rekken en vallen langzaam uit elkaar, als een stuk touw', schreef kunstfilosoof Robert Hughes in zijn boek over moderne kunst *The Shock of the New* (niet in deze bundel opgenomen, maar wel een kandidaat op de longlist). Dat geldt zeker voor het type intellectuele geschiedenis dat hier wordt bedreven. De ideeënwereld was niet plotseling leeg na de Tweede Wereldoorlog.

'Na 1945' is dus een kunstmatige afbakening, maar wel een die betekenisvol is. Na de oorlog begon in het Westen een tijdperk van ongekende welvaart, waarin het denken nieuw terrein opzocht. Veel van de onderwerpen die in *De twintig boeken die ons denken veranderden* aan bod komen, zijn een weerspiegeling van het postindustriële tijdperk waarin voor brede lagen van de bevolking basisbehoeften als werk, fatsoenlijk inkomen en veiligheid bevredigd werden. Dat gaf ruimte om aandacht te besteden aan andere onderwerpen, zoals minderheden voor wie deze verworvenheden minder vanzelfsprekend waren. Vandaar bijvoorbeeld de populariteit van Frantz Fanons antikoloniale pamflet *Les damnés de la terre*.

Tegelijk was die naoorlogse welvaartsmaatschappij een object van kritiek. Neem *One-Dimensional Man* van Herbert

Marcuse. Deze Duitse filosoof die naar Amerika emigreerde op de vlucht voor de nazi's schreef in 1964 een protestbijbel met daarin een aanklacht tegen het kapitalisme, dat de westerse middenklasse in slaap zou sussen met de belofte van consumptie en luxe. Op vergelijkbare wijze liet Neil Postman twintig jaar later met zijn *Amusing Ourselves to Death* zien hoe massamedia het bewustzijn van mensen op subtiele wijze manipuleerden. In *The Beauty Myth* wees *power feminist* Naomi Wolf erop dat het kapitalisme ruim baan geeft aan het uitbuiten van onrealistische schoonheidsidealen. Later volgde in Robert Putnams *Bowling Alone* de kritiek dat materiële vooruitgang ten koste ging van sociaal kapitaal.

Ten slotte moet de lijst ook ergens ophouden. Het meest recente boek in deze bundel is *The White Man's Burden* van William Easterly. Het verscheen in 2006 en zette de bijl aan de wortel van goedbedoelde ontwikkelingshulp. Easterly's boodschap dat hulp aan arme landen op z'n best zinloos en soms zelfs schadelijk is, vormde een intellectuele rechtvaardiging om het ontwikkelingshulpbeleid op de schop te nemen. Een jaar na Easterly's boek brak de grootste economische crisis sinds de jaren dertig uit, nog zo'n moment waarop de tijdgeest zich deed voelen en vervolgens een verandering doormaakte.

Nu levert het post-crisistijdperk zeker boeken op die het denken doen kantelen. Piketty's *Le capital au XXIe siècle* wordt over vijftig jaar ongetwijfeld nog herinnerd. Maar we moeten niet op de geschiedenis vooruitlopen. Tien jaar moet er toch wel overheen gaan voordat een boek bewezen heeft dat het niet alleen een storm op het juiste moment veroorzaakt, maar ook een blijvende positie verdient in onze intellectuele canon. Voor de baanbrekende werken die in *De twintig boeken die ons denken veranderden* aan bod komen,

geldt dat ze hun waarde zonder meer hebben bewezen. Stuk voor stuk zijn het titels die hun eigen moment ruimschoots hebben overleefd en nog steeds terecht gelezen, geciteerd en bediscussieerd worden.